

Јелена Ајџановић
Страхиња Степанов

ДА-КЛАУЗА КАО ЕКСПЛИКАТОР СИТУАЦИОНО-ТЕМПОРАЛНЕ (НЕ)АДЕКВАТНОСТИ

У овом раду испитује се реченични комплекс у којем основицу семантичке структуре конституише предикација надређене реченице којом се денотира значење ситуационо-темпоралне (не)адекватности/(не)благовремености док предикација у зависној клаузи има улогу експликатора те ситуационо-темпоралне (не)адекватности/(не)благовремености. У централном делу рада разликују се три класе овог реченичног комплекса и детаљније предочавају структурни модели унутар њих. Након свеобухватне анализе као најрелевантнији закључак произилази то да је природа овог типа зависних реченица двострука. Будући да се реализују као допуна управних глагола, именица и прилога, а у функцији експликатора означене ситуационо-темпоралне (не)адекватности, одређују се као допунске клаузе. С друге стране, како увек денотирају планирану, тј. намеравану акцију агенса, ове реченице блиске су адвербијалним намерним клаузама. Узимајући у обзир изречено, може се закључити да зависна клауза у оквиру анализираног реченичног комплекса припада допунско-интенционалној хипотакси.

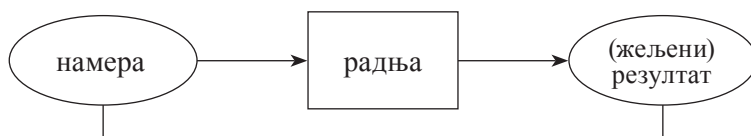
Кључне речи: савремени српски језик, синтакса, семантика, *da*-клауза као експликатор (не)адекватности.

This paper examines sentence complexes where the basis of the semantic structure is established by the predication of a superordinate clause denoting situational-temporal (in)adequacy/(un)timeliness, while the predication in the dependent clause plays the role of explaining that situational-temporal (in)adequacy/untimeliness. In the main body of the paper, three classes of this sentence complex are differentiated, and the structural models within them are examined in more detail. After detailed analysis, the most relevant conclusion drawn is that the nature of this type of dependent clause is two-fold. Since they are realized as a complements of governing verbs, nouns and adverbs, and function as explicators of marked situational-temporal (in)adequacy, they are determined to be complementary clauses. On the other hand, since they always denote planned, that is intended, action of the agent, these clauses are close to adverbial intentional clauses. Taking this into account, it can be concluded that the dependent clauses in the framework of the analyzed sentence complex belong to the complementary-intentional hypotactic system.

Key words: the modern Serbian language, syntax, semantics, *da*-clauses with marked (inadequacy).

1. Увод. Тежиште овог истраживања јесте на испитивању реченичних комплекса сложене семантичке структуре која се може описати на следећи начин. Предикацијом надређене реченице денотирано је значење које имплицира ситуационо-темпоралну неадекватност/неблаговременост за реализацију предикације у зависној клаузи или пак уклањање/елиминисање (или још недосезање) узрока неадекватности/неблаговремености за реализацију предикације у зависној клаузи. Надређеном реченицом исказује се ситуација која нема обележје довољне или адекватне заснованости или условљености (Вољводић 2018: 439), тј. ситуација која не представља повољан услов, оквир

за остваривање потенцијалне намере и раније постављеног циља или пак, супротно претходном, надређеном се реченицом описује ситуација која се показује као (и даље или након превладаних препрека) адекватна за остваривање потенцијалне намере и раније постављеног циља. Њој подређена зависна клауза функционише као експликтор ситуационо-темпоралне (не) адекватности, маркирана, међутим, (и) семантичким обележјем финалности. У том смислу, важно је описати концепт финалности с фокусом на његову значењску сложеност и слојевитост, што имплицира и фазичне границе, па и преклапања са другим семантичким категоријама. Финалност представља подсистем унутар узрочно-последичног семантичког поља или концепта условљености (како се овај комплекс именује у теорији функционалне граматике – Бондарко 1996; Евтјухин 1996; код нас нпр. Волводић 2018: 433), који се може укратко представити овако: реч је о сложенеом значењском систему који укључује однос *импликације* (Милошевић 1986: 33), при чему се фокусирањем једног сегмента у ланцу шире схваћене релације узрока као антецедента и консеквента (Милошевић 1986: 34) семантички диференцирају субпоља као делови обједињене, надређене категорије:¹ каузално, кондиционално, концесивно, финално и консекутивно (Милошевић 1986: 33; HARRIS 1988: 73; Евтјухин 1996: 138–139; Бондарко 1996; Всеволодова 2000: 150; Vasić 2000: 179; Пипер 2005: 786–829; Волводић 2018: 433). На сложеност подсистема финалности – унутар поља условљености – упућује, рецимо, Шмидке-Бодe (SCHMIDTKE-BODE 2009), у својој типолошкој студији о намерним клаузама [purpose clauses], која појмовно-семантичку структура сврхе илуструје на следећи начин:

Постојање намере директно претходи процесу који треба да доведе до жељеног резултата, али се дакако тај предвиђени исход не мора и реализовати. Поред свега наведеног, концепт намере укључује и ова категоријална значења – аниматност (намеравана радња јесте жеља живог човека или живог

¹ Евтјухин сматра да издвајање поља *условљености* [обусловленность] има и језичке и ванјезичке основе. Са екстралингвистичке тачке гледишта, сматра овај лингвиста, „језичке категорије узрока, последице, услова, циља и уступка/допусности могу се сматрати одразом детерминисаности појава стварности, њиховог утицаја једних на друге, уређености међусобног односа једних спрам других. Не дотичући се овде филозофских ставова који проблематизују одговарајућа питања, приметићемо само да централно место у њима несумњиво заузима категорија *каузалности*. И са лингвистичке тачке гледишта, главно место у груписању које се разматра припада пољу узрочности. Истовремено, језички систем на свој начин одражава ванјезичку стварност, а задатак самог језичког описа (...) јесте да покаже ту специфичност” (Евтјухин 1996: 138–139). Пипер (2005) на исти начин посматра поменуте језичке категорије само под другом номинацијом – као категоријални комплекс *каузативности*, који чини „сама категорија каузативности и неколико семантичких категорија које су јој више или мање блиске и које су око ње организоване: категорије теличности (циља), кондиционалности (услова) и концесивности (уступка или допусности)” (2005: 786).

бића), темпоралност (циљ је последња ситуација у временском следу), агентивност (циљна ситуација увек је резултат деловања друге ситуације) и модалност (циљне ситуације јесу хипотетичке) (ПИПЕР 2005: 804; РУЖИЋ 2022: 558). Уз то, категорија финалности укршта се и преклапа с категоријом наме-не јер садржаји немају намену сами по себи, већ им је даје човек својим циљним деловањем, планираним активностима (КОВАЧЕВИЋ 1989: 187; 1998: 105).

1.1. ПРЕДМЕТ, ЦИЉЕВИ И МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА. Фокус истраживања стављамо, како је напред назначено, на анализу сложене реченице с описаном значењском конфигурацијом – у надређеној реченици изречена је, најопштије речено, каква препрека или укидање/изостанак препреке за активност, радњу која се схвата као циљ, намера носиоца денотиране ситуације. Основни нам је задатак да утврдимо позиционирање сложених реченица овакве семантике у хипотаксички систем. Имајући у виду постављени циљ истраживања, полазимо од семантичко-структурног принципа и сагледавамо реченични комплекс као целину коју чине: а) матрична реченица, б) везник и в) зависна реченица (КОВАЧЕВИЋ 1991: 286). Када је реч о матричној реченици, одређују се структурни обрасци као формализатори описаног значења, при чему се оно додатно нијансира на основу остварености значењске компоненте [АДЕКВАТНОСТ +/-]. Сагледавање остваривања логичке везе између управне и зависне предикације, те издвајање значењских компоненти у зависној клаузи, пружа нам јаснији увид у додиривања и преклапања са другим значењима. Осим тога, региструјемо за који се реченични конституент (надређене реченице) везује зависна клауза, којим везницима и везничким средствима се она уводи, те глаголски облик у којем се реализује њена предикација. Укрштањем ових приступа (семантичког и формалног) пружа нам се могућност да посматрани реченични комплекс позиционирамо у систему зависносложених реченица. Уз све наведено, како бисмо идентификовали које значење носи зависна клауза, анализа ће укључити и тест супституције. Употреба овог метода оправдана је из два разлога – с једне стране, реализација одређеног конкурентног синтаксичког средства, типичнијег за какво друго значење, упућује на укрштање и преплитање више значења (уп. нпр. *Треба ми времена како бих одлучила* и *Њеба ми времена за одлучивање*), и, с друге стране, таква замена може потврдити да је реч о одређеном значењу (уп. нпр. *Треба ми времена да одлучим* и *Треба ми времена како бих одлучила*).

1.2. КОРПУС ИСТРАЖИВАЊА. Као основни извори за формирање корпуса јесу примери ексцерпирани из Електронског корпуса савременог српског језика Математичког факултета у Београду (*СрпКорп*), затим из веб-корпуса Serbian Web Corpus PDRS 1.0 (2022), креираног у оквиру пројекта *Јавни дискурс у Републици Србији*, као и из интернетских извора и електронски доступних медијских садржаја. У корпус уносимо све примере сложених реченица чија матрична реченица денотира (не)повољни ситуациони оквир за реализацију циља носиоца ситуације, исказаног у зависној клаузи. С тим у вези, грађу за ово истраживање чине све оне реченице у којима је описано значење надређене реченице исказано различитим структурним формама предиката (нпр. *касно је да расправљамо о њој*; *није још њренуша да расправљамо о њој* и сл.) или реченичним члановима које везују за себе (нпр.

їреба ми још времена како бих изнела неки закључак и сл.). Таква реченична семантика проистиче из употребљених лексичких јединица којима се формализује матрични предикат и/или одговарајући реченични конституенти – они чије примарно значење упућује на описану ситуацију (именице *ситуација, љрилика, околност*), али и они где је такво значење секундарно развијено, добијено метонимијским или метафоричким померањима (нпр. именице *време, їренуїтак* и сл. или глаголи попут *сазреїти* и сл.).²

2. АНАЛИЗА. Да бисмо дошли до што прецизнијег одређења сложених реченица који су предмет истраживања, описом смо обухватили спрегу значењског и формалног плана. У анализи полазимо најпре од семантичког критеријума, класификујући тако прикупљене примере у значењске поткласе. Даље се, на основу структурног критеријума, описују модели који формализују издвојена значења. У основи, ради се о приступу изложеном у теорији функционалне граматике (BONDARKO 1991; БОНДАРКО 1996), односно теорији функционалне синтаксе (нпр. ВСЕВОЛДОВА 2000; МУСТАЈОКИ 2006), који карактерише кретање од значења (семантичких категорија) ка језичким средствима (формалне језичке јединице различитих нивоа) којима се то значење исказује. Отуда и помињање узрочно-последичног поља у тачки 1.1, тј. функционално-семантичког поља условљености као семантичке инваријанте која обједињује хетерогена језичка средства и одређује њихову интеракцију. Ту семантичку инваријанту, дакле, „опслужује” систем језичких средстава на различитим нивоима (морфолошком, синтаксичком, лексичком, као и комбинованом: нпр. лексичко-синтаксичком) датог језика, а који међусобно делују на основу заједништва својих функција, базираних на одређеној значењској категорији.

Анализом су обухваћени реченични комплекси чија матрична реченица има значење које се може дефинисати овако: ‘ситуациони оквир је (не)одговарајући и (не) представља адекватну основу за реализацију потенцијалне, жељене циљне радње’. На основу обележја [АДЕКВАТНОСТ +/-], узимајући у обзир градуелност³ у његовој реализацији, што имплицира степен могућности/немогућности његове евентуалне промене, издвајају се три значењски блиске (али ипак диференциране) класе. (1) Прва обухвата сложене реченице које означавају коначну (неопозиву) неадекватност околности, те последично немогућност реализације радње, раније постављене као циљне активности (нпр. *Касно је да било шїїа мењам*). (2) Другу класу чине реченични комплекси са зависном клаузом чија је предикација у датом тренутку неостварива, али се не имплицира

² Значења лексема у позицији матричне предикације и оних у позицији других реченичних конституената преузимају се из једнојезичних речника: шестотомног *Речника срїскохрвайскої књижевної језика* Матице српске (РМС) и *Речника срїскохрвайскої књижевної и народної језика* САНУ (РСАНУ).

³ Важна референтна тачка у сагледавању различитих феномена јесте категорија *сїїейена* јер се „појаве и особине у језику данас више не могу посматрати и тумачити само као бинарне (на основу бинарног принципа *да/не*) већ се морају тумачити као градуелне” (Николић 2014: 20), што упућује на фазичне, ‘меке’, нејасне границе међу категоријама и концептима, имплицирајући и њихово међусобно укрштање и преплитање (Радовановић 2009; 2015).

и дефинитивно искључивање њене реализације (нпр. *Није сад њренуџак да било шџа меџам; Треба ми мало времена да бих моџла да донесем неке закључке*). (3) Коначно, трећом групом примера експлицира се – у матричној реченици – измена неповољних (неадекватних) околности, те отклањање препреке за реализацију планираних радњи (нпр. *Владика Гриџорије смџира да нема џреџрека да жена буде свеџџено лице*) или пак још недосезање неповољних околности за реализацију планиране радње. Као релевантна и дистинктивна – корпусни материјал потврђује – појављује се значењска категорија *моџалности*, и уже *неџације* (Пипер 2005: 963), те ће се приликом систематизације прикупљених примера обавезно сагледати и улога ових значењских компоненти. Свакако, јасно је да је у анализираним исказима имплицитно или експлицитно заступљено значење субјективне моџалности (Пипер 2005: 643) – говорно лице квалификује, процењује ситуацију денотирану у управној реченици у односу на могућност остваривања постављеног циља.⁴

Унутар сваког издвојеног значењског субпоља примери ће бити сагледани из формалног, морфосинтаксичког угла и то на неколико нивоа. (а) Најпре, сагледаћемо структурни тип управног предикат и реченичне моделе које образује, (б) с тим у вези, регистроваћемо за који се реченични конституент управне реченице везује зависна клауза. Трећи ниво анализе односи се на (в) идентификацију везника и везничких средстава која уводе субординирану клаузу, те глаголских облика у којима се реализује зависни предикат с циљем да се утврди који је доминантан начин формализације финалног значења јер, између осталог, то може бити показатељ преклапања с другим концептом, те допринети (прецизнијем) дефинисању и одређењу зависне клаузе. Напослетку, тестом супституције издвајају се структурни еквиваленти као конкурентна синтаксичка средства оствареним зависним реченицама у реализованом контексту, што може, у извесној мери, потврдити о којем је значењу реч, те да ли се оно укршта са каквом другом категоријом. Коначно, ваљало би још истаћи да није могуће повући оштру границу између приступа – семантичког и формалног, већ напротив, они се неретко преплићу и укрштају.⁵

2.1. Реченични комплекс са значењем ‘неадекватности у смислу пропуштености’. Прву класу чине примери сложених реченица чије би се обједињено значење могло дефинисати на следећи начин. Пошиљалац поруке процењује прилике, околности (што је исказано у матричној реченици) као неодговарајуће, дакле имају обележје [АДЕКВАТНОСТ -], за реализацију намераваних радњи (исказаних у зависној клаузи), уз упућивање на њихову коначну (ире-

⁴ Значење намере јесте једно од моџалних значења јер укључује волитивност и дезидеративност. Када је реч о намерним реченицама, већ то што је њихова радња потенцијална (ни реална, ни иреална) смешта их у сферу могућности (ZVEKIĆ-DUŠANOVIĆ 2011: 55). Из перспективе нашег истраживања значајна је другачија моџална компонента – она која садржи оцену изречене информације (Ivić 1973: 85), тј. упућује на говорникову процену ситуације као основе за испуњење циља.

⁵ На пример, анализа структурних образаца управне предикације, те реченичних чланова које везује за себе, обухвата и значењски план. Неопходно је, наиме, осим морфосинтаксичких форми у којима се реализују, сагледати и лексичко значење јединица на позицији датих реченичних конституената.

верзибилну) неадекватност. Изриче се да се „закаснило” са предузимањем планираних активности (ПЕТРОВИЋ 1999: 171), уз импликацију немогућности да се у надолазећем временском периоду (будућности) оваква ситуација промени и тако остваре раније постављени циљеви. Другим речима, ‘изневере-на је експективност’, тј. очекивана је активност (планирана акција) изостала, а описано значење се налази на (фазичној) граници са субпољем концесивности, док се као регулатор описане семантике појављује копулативна конструкција с прилозима *касно/доцкан* или категорија негације у оним моделима у којима предикат надређене реченице није конституисан на претходно наведен начин.

2.1.1. Описана значењска структура, дакле, формализована је различити м синтаксичким средствима. У том смислу, реализују се следећи структурни модели.

(a) V_{biti/jesam} + Lexadv_{kasno/dockan/prekasno/predockan} + DA Cl [V_{prez}]

Jedino u šta sam siguran to je da je *kasno da im kažem*. Izvin’te, drugari, šalio sam se. (EK)

Tako da i kada bi Milošević sutra uzeo advokata, *opet bi bilo kasno da se neke stvari iznova pokrenu*. (EK)

Dockan je da posumnjamo u ono što je u našoj svesti. (Branko Miljković)

Доцкан је било га узмакне. (https://srbskocarstvo.blogspot.com/2013/10/blog-post_7.html)

Сувише је касно да се њовори о сѣварима које су вас амо довеле (...). (Српски књижевни гласник, 1. 4. 1901, стр. 273)

Сувише је касно да у војсци од њробисвеѣа њравиш човека. (<https://www.pogledi.rs/forum/thread-4839.html>)

Prekasno je da te molim da ti kažem da te volim. (Slavonske lele)

Prekasno je da pokrenem svoj biznis. Prekasno je da upišem tu edukaciju ili taj faks. Prekasno je da naučim nešto novo. Prekasno je da promijenim karijeru. (<https://www.instagram.com/luciadzic/reel/C5BFHYwMKGf/?hl=it>)

Prekasno je da se vratiš, prekasno je da me moliš (...). (<https://www.facebook.com/DragiOfficial/videos/prekasno/2228640453887181/>)

(...) *ѡредоцкан [је] да иѣм као ѡѣрѣѣ на занай или да ѡосѣанем ѡисар код некоѣ адвоката* (...). (Д. Дефо, Робинсон Крусо, стр. 11)

У наведеним примерима изостаје граматичка негација⁶ јер се у њима реализује лексичка негација: предикат надређене реченице носи обележје негативне оцене прилика, околности – исказано лексичко-семантички – помоћу адверба *касно* (*ѡрекасно*) или *доцкан* (*ѡредоцкан*) на позицији предикатива, у значењу 2.б. – ‘после последњег часа до којег се могло што учинити’ (РМС),⁷

⁶ Или, другачије казано, будући да је реч о копулативним прилошким предикатима, помоћни глагол нема обележје [НЕГАЦИЈА +], тј. није негиран.

⁷ В. Петровић, бавећи се предикатским изразима типа *време је*, указује на став говорника о активностима у темпоралним релацијама – формира се скаларна парадигма: „(1) још

тј. када је прошао повољан тренутак за неку активност. Наглашавање пропуштене прилике, тј. проласка критичне временске тачке након које је планирана, тј. намеравана акција постала немогућа постиже се било употребом ексцесива прилога *касно/гоуќан* (*прекасно/предоуќан*) било његовом комбинацијом с интензификатором *сувише* (*сувише касно*), који уједно представља и парафразу префигираног ексцесива.

(б₁) $\text{negVimpers}_{\text{imati/bit}} + N_{\text{vreme/prostor}} + \text{DA CI [Vprez]}$

Prema svemu sudeći, *neće biti vremena da se tokom vanrednog zasedanja (...) raspravlja o Predlogu zakona*. (<https://www.021.rs/story/Info/Srbija/389002/Brnabic-u-vanrednom-obracanju-Nema-vremena-za-sednicu-o-litijumu.html>)

Huје било времена да се нешто мења. (<https://www.novosti.rs/c/sport/ostali-sportovi/977518/nije-bilo-vremena-nesto-menja-bilo-logicno-istim-selektorom-zaokruziciklus>)

Sa sednice Nadzornog odbora Srbijagasa je poručeno *da to javno preduzeće nema više prostora da oprašta dugove svojim kupcima*. (https://www.rtv.rs/sr_lat/ekonomija/aktuelno/srbijagas-otpisao-zastarela-potrazivanja-nema-vise-prostora-da-oprasta-dugove_1412382.html)

Nema više prostora da se neko vježba i uči, potrebni su nam ljudi koji znaju. (<https://cetinjskilist.com/maras-nema-vise-prostora-da-se-neko-vjezba-i-uci-trebaju-nam-ljudi-koji-znaju/>)

Videla sam *da nema više prostora da budemo ekipa* koja se spontano organizuje, morali smo da postanemo firma. (<https://inspiragrupa.com/kako-napraviti-firmu-kojoj-prilaze-svetski-giganti-s-namerom-da-te-kupe/>)

(б₂) $\text{negVpers}_{\text{imati}} + N_{\text{vreme/prostor}} + \text{DA CI [Vprez]}$

Нажалост, прекасно смо постигли гол, *иосле нисмо имали више времена да пробамо бар још једном* да запретимо ривалу. (<https://fsvinfo.rs/neskovic-nismo-bez-sansi-za-finale-kupa/>)

Онда сви ми жалимо како *нисмо имали више времена да будемо једни са групима*, жалимо како *нисмо имали више времена да се Боју молимо (...)*. (<https://www.cudo.rs>)

Žao mi je samo *što nisam imao malo više vremena da provedem sa ljudima* koji su nam došli u goste. (<https://www.facebook.com/3ugao/photos/>)

Nemam više vremena da se ljutim na drage ljude, jer ću se i ovako odljutiti kako već sutra. (<https://www.bastabalkana.com/2024/08/marijana-jovanovic-nemam-vise-vremena/>)

Nemam više vremena da ubijam sebe da bi mogao da oživljavaš tebe. *Nemam više vremena da ovu ljubav provlačim kroz kilometre telefonkih žica*. (<https://www.kraljnedodjije.com/nemam-vise-vremena/>)

Drugari, nismo imali vremena da snimimo reklamu za NG.

(<https://www.instagram.com/beehivebelgrade/reel/DEM8LdYIr0H/?locale=my&hl=am-et>)

није време; (2) настаје време; (3) ВРЕМЕ ЈЕ; (4) Било је времена; (5) Нема више времена” за предузимање какве активности (Петровић 1999: 171).

Ovo su vanredne okolnosti, *nemamo više nikakvog prostora da sami možemo pokriti bilo šta* kad je u pitanju cijena prevoza (...). (<https://ilijas.info/karte-centrotransa-rastu-za-15-posto/>)

У оквиру овога модела реализују се два синтаксичка типа (β_1 и β_2): имперсонална реченица са именицом *време* у генитиву у позицији логичког субјекта или персонална реченица са истом именицом у акузативу у објектској функцији. У обама типовима обележје [НЕГАЦИЈА +] јесте примарно – негирана управна предикација сигнализира неповољну ситуацију за предузимање имплицираних активности које би довеле до жељеног циља. Поред именице *време* у овим типовима јавља се и именица *јросћор*, која заправо метонимијском трансформацијом добија значење *услова, околности* – МЕСТО ИСТУПА ЗА ЧИТАВ СИТУАЦИОНИ ОКВИР.⁸

Оба структурна модела – (а) и (б) – могу се проширивати темпоралним детерминатором (прилог *saga*) или квантификатором (репрезентован обликом *више*), чиме се значење ‘пропуштености’ додатно потцртава. Наведено илуструју следећи примери:

Sada je bilo kasno da menjam pravac. (ЕК)

(...) pomislio sam da je sad kasno da se Ljiljana predomisli. (ЕК)

Jamani tvrdi da je za OPEK sada kasno da popuni zalihe derivata na Zapadu. (ЕК)

Ja lično trčim jer mi više nemamo vremena da sedimo. (<https://www.instagram.com/serbian.times/p/DG/>)

Ми немамо више времена да чекамо на неке групе људе. (https://www.instagram.com/krenipromeni_lazarevac/reel/C7hh6VwsRgi/)

Јасно је да је овде денотирана другачија ситуација, у извесној мери, спрам претходно описане. Нова, додатна информација ишчитава се из семантичког састава прилога *saga* и *више*, а може се интерпретирати овако: у временском периоду који претходи означеном тренутку постојала је могућност да се створе повољни услови за остварење намеравање радње, али се ситуација развијала у неочекиваном (супротном) правцу. Сложене реченице овакве значењске конфигурације, чини се, изразитије гравитирају ка субпољу концесивности.

2.2. Реченични комплекс са значењем ‘ТРЕНУТНЕ НЕАДЕКВАТНОСТИ’. Примери из ове класе – иако их такође одликује обележје [АДЕКВАТНОСТ -] – диференцирају се у односу на оне из претходне према степену присуства обележја [ОГРАНИЧЕНОСТ +], што значи да околности нису трајно неповољне, неадекватне за реализацију планиране, односно намеравање радње. Другим речима, денотирани ситуациони оквир перципира се, а то је кључно – у датом тренутку – као неодговарајући, недовољан за реализацију хипотетичких, намеравних радњи из зависне клаузе, али постоји очекивање да ће се таква ситуација изменити. Узму ли се у обзир ове значењске компоненте, матричне реченице комплекса у овој класи маркиране су као [АДЕКВАТНОСТ -] али [ОГРАНИЧЕНОСТ +], што илуструју следећи примери:

⁸ Ситуациони оквир имплицира и обухвата место, време, услове, околности који чине темељ за остваривање какве активности.

Situacija još uvek nije sazrela da na češkom festivalu nagrada pripadne nekom srpskom filmu, jer Češka čeka pred vratima ujedinjene Evrope. (EK)

Treba mi malo vremena da [sve rečeno] procesuiram. (<https://www.telegraf.rs/sport/australian-open-sport/3826346-za-sinera-je-ovo-jos-sve-samo-san-treba-mi-malo-vremena-da-sve-procesuiram-kada-vidite-ta-imena-u-zrebu>)

Овде наведени репрезентативни примери показују да ова значењска класа није хомогена, будући да се значење ‘неадекватности’ у њима испољава у различитом интензитету. На основу параметра, карактеристичног за значењску категорију градуелности, *више* : *мање* (Николић 2014: 20), тј. *већи* : *мањи* степен заступљености обележја неадекватности издвајају се две подгрупе. Прва (даље 2.2.1) подразумева само фокусирање ситуације у актуелном тренутку означене као неодговарајуће (нпр. *Нису још сазрели услови да се њређовара*), док се у примерима из друге групе (2.2.2), уз наведено, истиче да је неповољан карактер ситуације заступљен у мањем степену, што даље подразумева извеснију реализацију потенцијалних, планираних циљних радњи (нпр. *Треба ми још м а л о в р е м е н а да бих моћла да извучем неке закључке*).

2.2.1. Значење матричне реченице овог комплекса из прве групе формализује се различитим типовима предиката, који су маркирани обележјем [НЕГАЦИЈА +], у неким случајевима обједињено са реченичним члановима које везују за себе. Бележе се следећи модели.

(a) $\text{neg } V_{\text{jesam/biti}} + \text{Lexnomen}_{\text{trenutak/vreme/momenat}} + \text{DA CI } [V_{\text{prez}}]$

Nije trenutak da udarimo na Irak. (EK)

(...) *posle čega su ambasadori zaključili da nije trenutak da prave neki politički šou, uz sve poštovanje.* (EK)

Sada nije vreme da pričamo o našim problemima.

(<https://www.b92.net/sport/kosarka/euroleague/85782/ataman-posle-debakla-u-is-tanbulu-nije-vreme-da-pricam-o-problemima/vest>)

Nije momenat da tražimo novog stranačkog lidera. (<https://n1info.rs/vesti/vucevic-nije-momenat-da-trazimo-novog-stranackog-lidera-vec-imamo-najboljeg/>)

Реч је о негираним темпоралним изразима (именице с темпоралном семантичком компонентом на позицији предикатива) (Петровић 1999: 168), израженије обележеним компонентом епистемичке модалности. Пресупониран је негативан став говорног лица о могућности реализације намераваних радњи, тј. његова процена околности као непогодних за то (Петровић 1999: 168).

(б₁) $\text{neg } V_{\text{sazreti/doći/stvoriti (se)/steći se}} + N_{\text{situacija/uslovi/trenutak/vreme/čas}} + \text{DA CI } [V_{\text{prez}}]$

Situacija još uvek nije sazrela da na češkom festivalu nagrada pripadne nekom srpskom filmu, jer Češka čeka pred vratima ujedinjene Evrope. (EK)

(...) *on mi je govorio da još nisu sazreli uslovi da se sretnemo.* (EK)

Ivanović je u intervjuu za Novi magazin kazao da je očigledno da *ni posle četiri godine od ubistva nije sazeo trenutak da se nalogodavci i izvršioci privedu pravdi.* (Jugpress)

Neki smatraju da je to samo san, a neki da *još nije sazrelo vrijeme da se shvati genijalni koncept velikog naučnika*. (ЕК)

Mislio je da *još nije došao čas da kaže svome gospodaru* šta se dogodilo između njega i policijskog inspektora. (ЕК)

Budući da se još nisu stvorili uslovi da Crta učestvuje u procesu verifikacije Jedin-stvenog biračkog spiska u skladu sa međunarodno priznatim standardima (...). (<https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/5366136/odgovor-crte-na-gostovanje-vladimira-orlica-u-emisiji-takovska-10.html>)

Još se nisu stekli uslovi da se policija obrati povodom nestanka devoјčice. (<https://www.danas.rs/vesti/drustvo/mup-za-danas-jos-se-nisu-stekli-uslovi-da-se-policija-obrati-povodom-nestale-devojice-video/>)

Значење препреке за реализацију намераваних радњи (исказаних у зависној клаузи) у матричној реченици оличено је у вези негираних форми глагола у функцији предиката и именица у позицији субјекта, које својим примарним значењем (*ситуација, услови*) или секундарним, развијеним механизмом метонимије (*тренућак, време, час*), денотирају ситуациони оквир. Пажљивија анализа примера показује неколико важних момената. Као прво, све глаголске лексеме употребљене су у секундарном значењу. Код глагола *сазрејти* и *доћи* ради се о значењима која су се развила механизмом метафоре: први је употребљен у значењу ‘постићи одређени квалитет, одређени степен развитка, оспособити се’; други је употребљен у значењу ‘настати’ (2. РМС), развијеном преко просторне, адлативне компоненте (2.б. РМС). Глаголе *сћећи се* и *створијти се* обједињује значењска компонента која би се могла дефинисати овако: ‘појавити се, догодити се, претворити се, променити се у нешто друго’ (в. деф. ових гл. у РМС). Даље, чита је рестрикција у удруживању глаголских лексема и датих именица. У том смислу, глагол *сазрејти* има највећи колокациони опсег – за њега се везују све именичке лексеме (нпр. *сазрела је ситуација, сазрели су услови, сазрело је време, сазрео је тренућак*). Другачије се понашају остале глаголске лексеме. Глагол *доћи* везује за себе само именице темпоралне семантике, док глаголи *сћећи се* и *створијти се* могу да се удружују с апстрактном именицом *услов* (уп. нпр. *дошло је време, дошао је тренућак* али **дошли су услови* наспрам *створили су се услови, стекли су се услови*). Чини се да је линија разграничења колоцирања именица с управним глаголима заснована на обележју [статичност +]. Наиме, *време* – као апстрактну категорију – поимамо динамички, о чему сведочи и удруживање именица оваквог значења са глаголима кретања (*дошло је време / дошао је тренућак/моменати*). Насупрот томе, ситуациони оквир лексички заступљен именицама *ситуација, услови*, без обзира на обележје [самоактивност +] (па тако може да настане, да се створи, да се мења), ипак доживљавамо као статичку категорију. Околности, услове, ситуацију конципирамо као оно што нас окружује, што се налази око нас, али без представе о могућности кретања кроз простор. Даље, примери показују специфичности и на морфолошком, односно мофросинтаксичком плану. Прва се тиче тога у којем се глаголском облику реализује предикат матричне реченице. По правилу реч је о претериталним глаголским облицима (доминантно перфекту), што је предетерминисано значењем исказане

ситуације – до момента реферисања (дакле, сфера прошлости) није уклоњена препрека за реализацију намераваних радњи из зависне клаузе. Друго, уобичајено се у овим примерима реализује темпорални детерминатор (репрезентован адвербом или адвербним изразом *joш* / *joш увек*),⁹ који додатно појачава значење неадекватности услова у актуелном тренутку, али уз остављање могућности да се ситуација у будућности промени. И коначно, последња специфичност везује се за употребу именице *услов*. Уколико се не ради о једном, раније наведеном (или одраније познатом) услову, ова именица уобичајено је у множини у овим реченичним структурама.

(б₂) $negV_{ispuniti} + N_{uslovi} + DA\ CI\ [V_{prez}/V_{potenc}]$

Структурни тип (б₂) с негираном формом глагола *испуњити* разликују се од комплекса са претходно горенаведеним пунозначним глаголима (б₁) на два нивоа – на лексичко-семантичком, а последично и синтаксичком. На првом нивоу, глагол *испуњити*, употребљен у секундарном, метафоричном значењу ‘остварити, провести у дело или живот, извршити потпуно што намишљено, замишљено, наређено, наручено’, диференцира се од глаголских лексема из претходне класе обележјем [транзитивност +]. Ово имплицира постојање семантичког објекта – *објектива*, у терминологији Севолодове (2000: 144), који је, с обзиром на то да је гл. *испуњити* у пасивном облику, заступљен именицом *услов* у номинативу множине и, у пасивној реченичној конфигурацији, запоседа субјекатску позицију. Као верификатор тренутне неадекватности ситуационог оквира исказаног матричном реченицом опет се јавља прилог *joш*, а, поред њега, ту су и прилози *засад*, *ипринућно*, предлошко-падежна конструкција у овом *ипринућку* и сл.

Joш nisu ispunjeni svi uslovi da Kosovo dobije viznu liberalizaciju, пише Express. (<https://insajderi.org/>)

Mađarska OTP banka izvestila je danas *kako joш nisu ispunjeni svi uslovi da novoj Upravi Podravke preda traženu dokumentaciju* (...). (<https://www.kontekst.io>)

Takođe sudija je obrazložila da *trenutno nisu ispunjeni uslovi da se Belivuku omoguću korišćenje računara u pritvoru*. (<https://nova.rs/vesti/hronika/avokat-belivuka-trazi-ukidanje-pritvora-za-osumnjicene/>)

(...) međutim, pitanje je da li će do toga zaista i doći, *budući da, zasad, joш nisu ispunjeni uslovi da bi oni počeli da važe*. (<https://www.republika.rs/vesti/drustvo/652877/tehnicki-pregled-novine-od-jula>)

Struja u Srbiji najverovatnije neće poskupeti pre 1. marta, *jer u ovom trenutku nisu ispunjeni svi proceduralni uslovi da bi Elektroprivreda Srbije podnela zahtev za povećanje cene*. (<https://www.blic.rs/biznis/struja-ne-poskupljuje-pre-pocetka-marta/t8d4x5r>)

Последњи реченични комплекс (в) у оквиру ове прве групе, премда истог значења, формално (структурно) супротставља се свим претходним моделима јер се предикат матричне клаузе не реализује у негираном облику. То

⁹ Овде нас не занима нормативни статус израза *joш увек*, који неки сматрају германизмом и плеоназмом. Подсећамо да га Клајн (2004) није сматрао неоправданим, јер се, како је овај лингвиста истицао, налазио често и код „добрих писаца”.

је стога што се у извесном смислу реализују лексичка негација – прилог *рано* употребљен је у значењу ‘пре одређеног времена или уобичајеног времена’ (2. РМС). Искузује се дакле значење ‘неблаговремености’, у смислу ‘преурањености’, чиме се ситуациони оквир као основа за реализацију какве акције оцењује као неадекватан (семантичка негација). Наглашавање те преурањености за реализацију планиране, тј. намеравање радње постиже се било употребом ексцесива прилога *рано* (*прерано*) било његовом комбинацијом с прилогом *сувише* (*сувише рано*).

(В) $V_{\text{biti/jesam}} + \text{Lexadv}_{\text{рано}} + \text{DA CI} [V_{\text{през}}]$

Robertson је rekao да је *još рано да се nešto suvislo о tome каже*. (ЕК)

(...) па да је *за njega još рано да се kandiduje за место generalnog direktora*. (ЕК)

Predsedništvo OSJ smatra да је *još рано да у trofejnoj reprezentaciji dođe до smene generacije*. (ЕК)

Nije ni Evropa, istina, *još razvila autohtoni bezbednosni sistem, tako да је рано да се vezujemo за neku veliku zemlju или grupaciju*. (ЕК)

Прерано је да се разговара о једномесечном ирекиду ватије у Украјини. (<https://www.politika.rs/scc/clanak/664838/tajani-prerano-je-da-se-razgovara-o-jednome-secnom-prekidu-vatre-u-ukrajini>)

Прерано је да се доносе одређеније процене дејстаља у вези са нападом на брану Каховка (...). (<https://rt.rs/svet/34975-britanija-ministar-brana-kahovka-odgovor-nost-rusi/>)

Сувише је рано да се измери негативни економски утицај коронавируса (...). (<https://www.nedeljnik.rs/suvise-je-rano-da-se-izmeri-negativni-ekonomski-uticaj-koronavirusa/>)

2.2.2. Другу групу чине реченице које исказују значење неадекватности у мањем степену, што последично подразумева извеснију реализацију намераваних активности (предочених у зависној клаузи). Различити су структурни модели матричне реченице оваквих комплекса обједињени описаним значењем. На формалном плану реализоване обрасце обједињују тип предиката у главној реченици и реализација логичког субјекта. Када је реч о предикатском конституенту, заступљен је глаголом *иребайи* или копулативном конструкцијом с модалним прилогом *иоиребно*, чиме се упућује на постојање потребе да се у времену које следи након момента реферисања промени ситуациони оквир јер постојећи не омогућује реализацију намеравање радње. Логички субјекат – ако је реализован – заступљен је личном заменицом (или именицом) у беспредлошком дативу – он је носилац потребе (АНТОНИЋ 2005: 179), али и агенс потенцијалне, планиране радње у подређеној реченици.¹⁰ Међусобно се диференцирају према два параметра. Као прво,

¹⁰ По правилу је тако, али као што први пример показује то ипак није увек случај: формални (граматички) субјекат подређене реченице је именица *уиисци* (*да се уиисци слеиу*), но читава структура упућује на носиоца тог психолошког процеса, а он је идентичан носиоцу потребе из надређене реченице (‘мени треба времена да психолошки процесуирам све што се десило’).

дистинктивно је обележје [ИМПЕРСОНАЛНОСТ] : [ПЕРСОНАЛНОСТ] – именице темпоралне семантике (*време*, *година*), које удружене с лексемом на позицији предиката носе значење матричне клаузе, запоседају позицију или логичког или граматичког субјекта. Друго, у свим моделима обавезно је присуство квантификатора јер се исказује с мање ни степен неадекватности, али су супротстављени на основу тога да ли је експлициран или се имплицира. Погледајмо прво примере имперсоналне реченичне структуре с глаголом *треба* у којима именица *време* долази у функцији логичког субјекта а субјекатски нецеситативни датив у значењу носиоца потребе:

(a) $V_{\text{impers}_{\text{trebati}}} + N_{\text{nosilac potrebe/dat}} [+ \text{Quant}_{\text{impl}}] + N_{\text{vreme}} + \text{DA Cl} [V_{\text{prez}}]$

Još uvek nisam svarila i stigla da odživim ono što sam noćas preživela, *treba mi vremena da mi se slegnu utisci*. (<https://ndnv.org/2020/04/ana-lalic-treba-mi-vremena-da-se-oporavim-u-soku-sam/>)

Živote moj, *treba mi vremena da zaboravim došaptavanja usnulih trgovaca* (...). (<https://www.insp.rs/2019/05/lejla-kasic-treba-mi-vremena-da.html>)

Simonović: *Treba mi vremena da budem na 100 odsto*. (<https://nova.rs/sport/evroliga/simonovic-treba-mi-vremena-da-budem-na-100-odsto-dobro-smo-se-spremi-li-za-armani/>)

Moje dete još nije dovoljno zrelo, *treba mu vremena da razume*. (<https://www.savremena-osnovna.edu.rs/sta-da-radite-ako-je-vase-dete-nezainteresovano-za-skolu/>)

Malome treba vremena kako bi se pripremio za maturu. (Razg.)

Глагол *треба* реализује значење ‘имати потребе за чим’ (2. РМС) – у семантичкој структури садржана је сативна компонента која укључује обележје квантификативности. Реперкусије на реченичном плану очитују се у следећем – имплицитно је присутан квантификатор (нпр. *još*, *gосћа* и сл.), који диктира формализацију субјекта обликом генитива (АНТОНИЋ 2005: 129).

Овима су сличне имперсоналне структуре с копулативним предикатом чије лексичко језгро конституише прилог *појтребно*, док именица *време* опет долази у функцији логичког субјекта уз реализацију субјекатског датива у значењу носиоца потребе:

(б) $V_{\text{biti/jesam}} + \text{Lexadv}_{\text{potrebno}} + N_{\text{nosilac potrebe/dat}} [+ \text{Quant}_{\text{impl}}] + N_{\text{vreme}} + \text{КАКО/DA Cl} [V_{\text{potenc/prez}}]$

Fudbaler madridskog Atletika Stefan Savić rekao je da *mu je potrebno još vremena kako bi se adaptirao na novi tim i špansku Primeru*. (<https://www.rts.rs/lat/sport/fudbal/2030328/savic-treba-mi-vremena-da-se-prilagodim-na-atletiko.html>)

Појтребно ми је још времена да уђем у пиџам. (<https://www.rts.rs/sport/tenis/5302111/djokovic-potrebno-mi-je-jos-vremena-da-udjem-u-ritam.html>)

Наредни реченични комплекс (в) од претходних се диференцира само на основу једног параметра – квантификатор је експлициран и репрезентован прилозима са значењем мање (*мало*) или веће количине (*госћа*, *јуно*). Последњи пример показује да се уместо именице *време* у генитиву могу наћи и друге речи или синтагме темпоралне семантике (*недељу или две [дана]*).

(в) $Vimpers_{trebati} + N_{nosilac\ potrebe/dat} + Quant_{malo/dosta} + N_{vreme} + DA\ CI [Vprez]$
Treba im malo vremena da, kroz dogovaranje sa drugarima u grupi, dođu do pravog zaključka. (Razg.)

Razume se, *trebaće joj dosta vremena da ostvari neke značajnije pomake.* (https://www.slobodnaevropa.org/a/press_klub_kurt_volker/2307641.html)

Treba mi malo vremena da o svemu razmislim. (https://www.facebook.com/permalink.php?id=542042152489807&story_fbid=666675506693137)

„*Treba mi samo nedelju ili dve da stanem na noge*“, izjavio je Leno za „Variety“. (<https://nova.rs/zabava/sudbine/treba-mi-vremena-da-stanem-na-noge-oglasio-se-dzej-leno-nakon-sto-je-zadobio-teske-opekotine-u-eksploziji/>)

За разлику од трију претходних реченичних комплекса, последњи (г) комплекс одликује обележје персонaлности главне реченице. Квантифика-тор је исказан заменицом или придевом који конгруира са именицом *време* у номинативу, на позицији граматичког субјекта, што, последично, резултира слагањем субјекта и предиката.

(г) $Vpers_{trebati} + N_{nosilac\ potrebe/dat} + Quant_{neki/mnogi} + N_{vreme/godina} + DA\ CI [Vprez]$
*I trebaće ti još neko vreme samo da pričaš o tome sa drugima.*¹¹ (<https://www.kontekst.io/srpski>)

Trebaće još neko vreme da se vozači naviknu na taj motor. (<https://www.kontekst.io/srpski>)

Треба јој неко време да све схваћи. (Разг.)

2.3. Реченични комплекс са значењем ‘укидања/измене неповољних и успостављања адекватних околности за реализацију планираних радњи’. Примери из ове класе супротстављају се онима из претходне две (2.1 и 2.2) према присуству обележја [АДЕКВАТНОСТ +]. Ову класу чине такве сложене реченице чије би се обједињено значење могло дефинисати на следећи начин. Пошиљалац поруке процењује да иако прилике, тј. околности до скоро јесу биле неадекватне, неодговарајуће (исказано у матричној клаузи) за реализацију намераваних радњи (исказаних у зависној клаузи), ствари су се у међувремену измениле и отклоњено је оно што је инхибирало реализацију те радње, што значи да се денотирани ситуациони оквир перципира у датом тренутку као такав у коме се успостављају или су већ успостављени одговарајући услови (за разлику од ситуације која је томе претходила) за реализацију хипотетичких, намераваних радњи из зависне клаузе. Таква значењска структура, како показује прикупљена грађа, формализована је различитим синтаксичким средствима и остварена структурним моделима који представљају опозите онима из прве две класе.

С обзиром на временски критериј постојања/наступања препреке за реализацију планиране, односно намераване радње, тј. да ли се промена околности/услова очекује у будућности (који ће инхибирати намеравану

¹¹ Заменица *неки* упућује на количину и употребљена је у значењу које је у речнику САНУ под 1. д. дефинисано овако: ‘уз именице које означавају време или количину свде то време, ту количину на мању меру’.

радњу) или је већ наступила у прошлости (чиме је претходно постојање инхибиције окончано), у овом реченичном комплексу разликујемо две подгрупе.

2.3.1. Из горенаведеног I подгрупу одликује претходно постојање инхибиторних фактора који, међутим, више нису на снази. Структурни модел (а) представљају егзистенцијалне реченице с негираним глаголом *имати* и именицом *препрека*, *сметња*, *попешкоћа* у генитиву, у функцији логичког субјекта, која уз себе везује допунску клаузу:

(a) $negV_{\text{imati}} + N_{\text{prepreka/smetnja/poteškoća}} + DA\ CI [V_{\text{prez}}]$

Ono što je trenutno najvažnije jeste da *više nema prepreka da vam uskoro predstavimo ne samo novu pesmu, već i otkrijemo datum izlaska albuma*. (<https://www.danas.rs/kultura/scena/buc-kesidi-povodom-diskvalifikacije-sa-pze/>)

Nema prepreka da Srbija uđe u BRIKS. (<https://www.politika.rs/scc/clanak/597382/ne-ma-pre-pre-ka-da-sr-bi-ja-uđe-u-briks-od-lu-ka-je-na-be-o-gra-du>)

Svi objekti su u završnoj fazi i moglo bi se reći da *nema više smetnji da se ceo projekat završi kako je planirano – do 15. septembra*. (https://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/subotica/subotica-uskoro-sistem-za-upravljanje-otpadom_843234.html)

Nema više poteškoća da pronađete pravi ugao i pristup oružju. (<https://guns.rs/proizvod/master-gun-stega-master-gun-vise/>)

Попут примера из тачке 2.1.1. и овде се квантификатором репрезентованим компаративним обликом *више* може додатно нагласити како су донедавно постојећи неадекватни услови за реализацију радње из зависне клаузе сада укинати.

Следећи модел чине реченице с глаголима *испуњити* и, ређе, *створити* и именицом *услов* у функцији директног објекта датог глагола, која уз себе везује допунску клаузу. Глаголи *испуњити* и *створити* најчешће су у пасивном облику, па им. *услов*, у пасивној реченичној конфигурацији, запоседа субјекатску позицију. Такође, уколико се не ради о једном, раније наведеном (или одраније познатом) услову, ова именица се уобичајено у овим реченичним структурама јавља у множинској форми.

(б₁) $V_{\text{ispuniti/stvoriti/steći se}} + N_{\text{uslovi}} + DA\ CI [V_{\text{prez}}]$

Šef poslaničke grupe Lige socijaldemokrata Vojvodine (LSV) u Skupštini Vojvodine Dušan Jakovljević ocenio je danas da *su ispunjeni svi uslovi da se zakaže sednica pokrajinskog parlamenta o državnom poljoprivrednom zemljištu*. (https://rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/jakovljević-ispunjeni-svi-uslovi-za-sednicu-o-poljoprivrednom-zemljistu_706088.html)

Udruženje građana Ujedinjeni protiv kovida (UPK) saopštilo je danas da *su ispunjeni uslovi da se u Srbiji proglasi vanredna situacija zbog epidemije koronavirusa*. (<https://www.mediastart.info/upk-ispunjeni-su-uslovi-da-se-u-srbiji-proglasi-vanredna-situacija-zbog-epidemije/>)

Stvoreni su uslovi da se na trzistu Srbije nađe 71 novi lek. (<https://www.rts.rs/vesti/politika/5324370/vlada-stvoreni-uslovi-da-se-na-trzistu-srbije-nadje-71-novi-lek.html>)

Predsednica Vlade Srbije Ana Brnabić rekla je da *su se stvorili svi uslovi da se ukinu vanredno stanje u Srbiji uvedeno usled epidemije*. (<https://www.021.rs/story/Info/Srbija/242564/Brnabic-Ispunjeni-svi-uslovi-za-ukidanje-vanrednog-stanja.html>)

(...) *сїекле се їрилике да се їосле їолико времена, на овом Сабору, сасїїане Свеїїа Православна Црква.* (<https://www.holycouncil.org/opening-patriarch-irinej>)

Stekli su se uslovi da tek od danas mogu da tražim sve. (<https://www.blic.rs/zabava/jovana-jeremic-donela-odluku-stekli-su-se-uslovi-da-od-danas-mogu-da-trazim-sve/lqpe436>)

Региструју се и примери с предикатом у активном облику, при чему им. *услов*, у таквој реченичној конфигурацији, запоседа објекатску позицију:

Zajedničkim planiranjem sa ONB Veljko Petrović stvorili smo uslove da deca proširuju svoja saznanja o svrsi, značaju i ulozi knjige u njihovom životu. (<https://www.facebook.com/groups/46847586667961/posts/2844222519093272/>)

Сличне претходним примерима јесу реченице с глаголом *сазреїи* или *гоїи* у позицији предиката и именицом *време*, *сїїуација*, *їренуїїак*, *моменїї*, *услови* у субјекатској функцији, уз коју стоји допунска клауза. У овим се именицама – *време*, *моменїї*, *їренуїїак* – региструје метонимијско померање – ВРЕМЕ ЗА СИТУАЦИОНИ ОКВИР.

(б₂) V_{sazreti/doći} + N_{uslovi/situacija/vreme} + DA Cl [Vprez]

Pored navedenih promena iz domena teorije saobraćajnog toka i kapaciteta puteva, u periodu 1974-1991. došlo je do značajnih promena i u domenu drugih relevantnih stručnih disciplina, uključujući i promene u tehničko eksploatacionim karakteristikama motornih vozila. *Time su sažreli uslovi da se izvrši novelacija Uputstva iz 1974, sa ciljem da se u Uputstva ugrade i sva nova saznanja iz relevantnih stručnih disciplina.* (ЕК)

Sazrela [je] situacija da se dođe do nekog mira u Ukrajini. (<https://www.tanjug.rs/srbija/politika/142232/stanislav-sretenovic-sazrela-situacija-da-se-dode-do-nekog-mira-u-ukrajini/vest>)

Situacija je sazrela da ovde legne jedno građansko komisijsko razvaljivanje vrata i osvajanje naše zgrade. (ЕК)

Ja nisam sigurna da bih podizala spomenik, ali mislim da *je sazrelo vreme da se progovori o toj 91-oj i 92-oj godini u kontekstu jake pobune...* (<https://autonomija.info/spomenik-dezerteru-negde-u-vojvodini/>)

Danas je sazrelo vrijeme da preuzimaju odgovornost u brojnim oblastima života u našoj zemlji, da mogu biti uspešne naučnice, umjetnice, novinarkе, vodeće u nevladinom sektoru, državnoj upravi, sudskoj vlasti... (<https://balkans.aljazeera.net teme/2018/4/8/draginja-vuksanovic-politika-odavno-nije-muski-posao>)

Доцао је моменїї да се сївори јегинсїво, оно које је било замишљено и сачињено од стране кнеза Михаила Обреновића и кнеза Николе 1866. (<https://vidovdan.org/tradicija/meomoari-patrijarha-gavrila-dozica/>)

Доцао је моменїї да се сви навикнемо да морамо да се боримо за своје парче колача, да еволуирамо и као појединци и као научне организације. (<https://nitra.gov.rs/cir/ministarstvo/vesti/ministarka-dr-begovic-u-poseti-institutu-za-ekonomiku-poljoprivrede>)

Доцао је їренуїїак да се їпросїимо ог їосїїију.

(https://www.facebook.com/story.php/?story_fbid=970653738187479&id=100057285863455&_rd)

Поред персоналних јављају се и безличне реченице с глаголом *сазрејти* или копулативном конструкцијом с прилогом *зрело* у позицији предиката и допунском клаузом.

(B₁) Vimpers_{sazreti} + DA Cl [Vprez]

Sazrelo je da Milo ode, a da se Crna Gora ujedini, optimista je Zdravko Krivokapić, nosilac najjače opozicione liste na izborima 30. avgusta. (<https://naslovi.net/2020-08-28/rts/buducnost-crne-gore-sa-milom-ili-sa-zdravkom/26084909>)

(B₂) Vbiti/jesam + Lexadv_{zrelo} + DA Cl [Vprez]

(...) rekla je Tepić i pozvala građane da glasaju za ovu listu i predsedničkog kandidata Zdravka Ponoša jer je vreme da se Vučićevoj vlasti pokaže gde joj je mesto, i da oni koji su proterali mlade i proćerdali godine svih nas je vreme i *zrelo je da odu*. (<https://infoera.rs/2022/03/19/tepic-necemo-pustiti-partiju-i-bratiju-da-se-izvuku/>)

2.3.2. II подгрупу унутар ове класе одликује то што се ишчекује да наступе околности које неће погодовати реализацији планиране, тј. намераване радње, али у датом тренутку то још није случај. Отуда је структурни модел безлична реченица с негираним копулативним предикатом у чијем је лексичком језгру прилог *касно* или *доцкан*:

negV_{biti/jesam} + Lexadv_{kasno/dockan} + DA Cl [Vprez]

Tješim se – još nije kasno da odem. (<https://6yka.com/blogovi/jos-nije-kasno-da-odem/>)

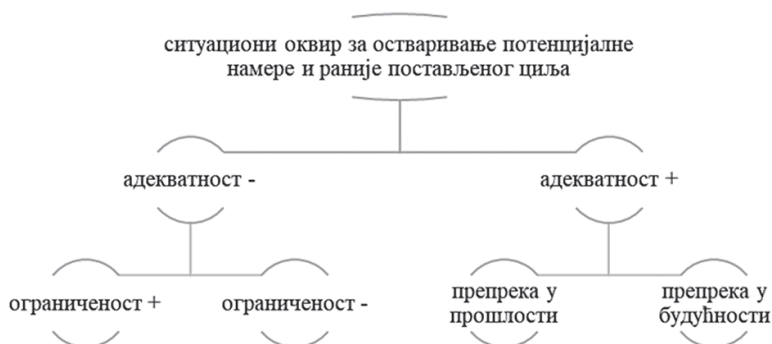
Još uvek nije kasno da nam se pridružite danas na okupljanju u Beogradu. (https://www.linkedin.com/posts/gligoric_jo%C5%A1-uvek-nije-kasno-da-nam-se-pridru%C5%BEite-activity-7271084955730874369-1Ylm)

Никад није доцкан да се сџиине доцкан. (https://doi.fil.bg.ac.rs/pdf/eb_ser/msc/2018-2/msc-2018-47-2-ch9.pdf)

Сада није доцкан да ѿај будни чувар наџеѿ коџмара уочи фаѿалну оѿасносѿ и формирање џиѿјунскоѿ ѿима од једноѿ човека у бриѿанској амбасаџи. (<https://pescanik.net/>)

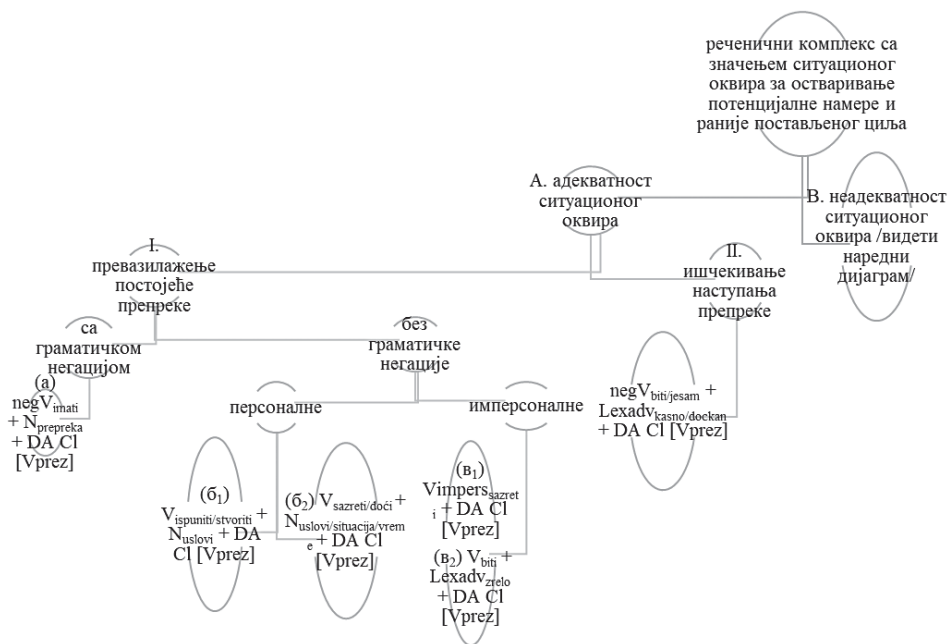
У реченицама са негираним прилошким предикатом чији предикатив конституишу прилози *касно* или *доцкан* нагласак, дакле, није на отклоњеним препрекама (што је био случај са свим моделима у I класи) него на томе да те неповољне околности – које су извесне и које се очекују – још нису дошле, односно да није наступила неадекватна ситуација за реализацију намераваних, тј. жељених радњи исказаних у зависној клаузи, због чега се неретко у овим структурама јавља и речца *још* као фазни актуализатор.

Предочени семантички критерији типологије структурних модела с реченичним комплексом којим се исказује ситуационо-темпорална (не)адекватност/(не)благовременост за реализацију предикације у зависној клаузи могу се овако представити дијаграмом (*Дијаграм 1*: Критерији типологије реченичних комплекса чија матрична реченица има значење 'ситуациони оквир је (не)одговарајући и (не) представља адекватну основу за реализацију потенцијалне, жељене циљне радње'):

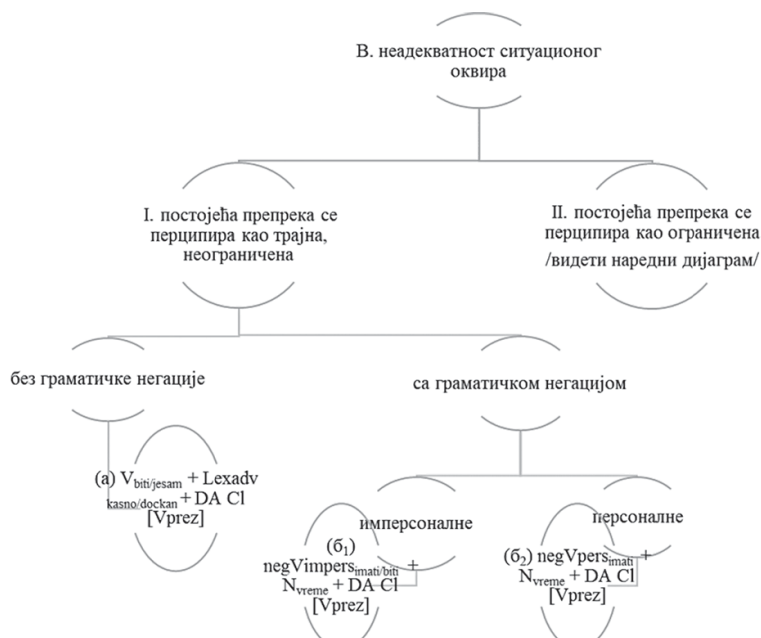

Дијаграм 1: Критериј типологије реченичних комплекса...

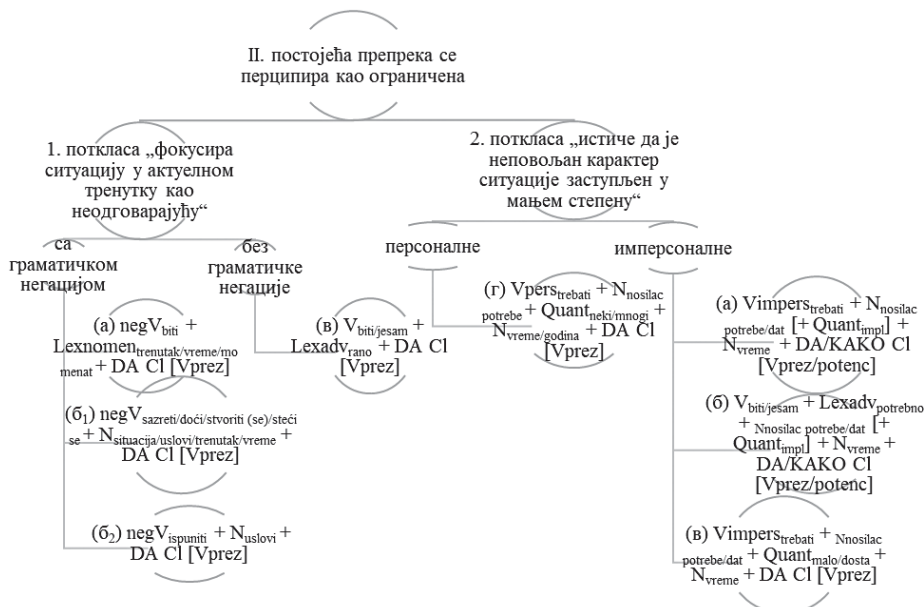
Сама класификација реченичних комплекса, тј. структурних модела којима се реализују ова значења могу се представити следећим дијаграмима (Дијаграм 2, 3 и 4):

Дијаграм 2: Структурни модели у оквиру значења 'адекватности ситуационог оквира за реализацију намераване, тј. планиране радње'

Дијаграм 3: Структурни модели у оквиру значења 'постојање околности као неодговарајућих за реализацију намераваних радњи, уз упућивање на њихову коначну (иреверзибилну) неадекватност'

Дијаграм 4: Структурни модели у оквиру значења 'постојање околности као неодговарајућих за реализацију намераваних радњи, уз упућивање на њихову (временски) ограничену неадекватност'

2.4. ЗАВИСНА РЕЧЕНИЦА С КОМПОНЕНТОМ ФИНАЛНОСТИ И КОНКУРЕНТНЕ ФОРМЕ. Зависна реченица укључује се у реченични комплекс описане семантике као комплемент, као експлиikator садржаја управне речи. Функционалносинтаксички, ради се о допунској реченици уз именице апстрактне семантике (*време, моменaи, њрилика, услови* и сл.) и прилоге (*рано, касно, њошљребно*), заузимајући атрибутску позицију уз ове прве (нпр. *јошљ увек се нису сшекли услови да се укине обавезно члансшво [...]*), односно субјекатску уз друге (нпр. *касно је да мењам љравац*). Ипак, ове реченице одликује, попут и матричне клаузе, изразита функционално-семантичка сложеност. Њихова полифункционалност почива на томе што допуњују различите врсте речи, те остварују једну од две наведене реченичне функције. На значењској равни слојевитост се огледа у следећем. Њихова основна семантичка вредност не одступа од значења допунских реченица јер „у најопштијем смислу изричу или излажу садржај какве ситуације” (Алановић 2018: 111; уп. и Ружић 2006а: 163–165; Musić 1900: 34). Ипак, у њихову семантичку структуру уткана је компонента финалности. Сагледавајући тип ситуације које удружено денотирају матрична и зависна реченица, истиче се и значење препреке, што имплицира и концесивну семантичку компоненту. Имајући у виду све наведено, може се закључити да су границе између анализираних клауза и других типова зависних реченица фазичне, разливане и не посве прецизне. Примена теста супституције омогућује прецизније одређење посматраних зависних реченица, те последично њихово позиционирање у хипотаксичком систему јер би замена потврдила њихову семантичку вредност и/или функционални статус.

2.4.1. ВЕЗНИК *да*: ВЕЗНИК *како*. Синтаксичка структура интегрисане зависне реченице с финалном компонентом у реченични комплекс следећа је. Уводи је готово доследно везник *да* (са занемарљивим бројем примера с везником *како*), а зависна предикација реализује се доминантно у презенту (врло ретко, само по изузетку, у облику потенцијала). Оваква структурна конфигурација сврстава ове клаузе у допунске, будући да може фунгирати у свим типовима допунских клауза (субјекатским, објекатским, атрибутским и предикативним) (в. Ружић 2006а и 2006б; Алановић 2018: 91–197).¹² Међутим, комбинацију везника *да* и зависне предикације заступљене презентом у реченицама из скоро свих издвојених значењских класа могуће је заменити везником *како* и предикацијом у потенцијалу, као, посматрано скаларно, изразитији сигнал финалности. Наведено показује трансформациони тест:

Било је касно *да се враћам* → Било је касно *како бих се враћао*

Немамо времена *да размишљамо* о лекарима (...) → Немамо времена *како бисмо размишљали* о лекарима (...)

Требало ми је неко време *да се суочим* (...) → Требало ми је неко време *како бих се суочила* (...) и сл.

¹² Везник *да* јесте полифункционалан, на шта указују резултати језичких испитивања на синхроном, али и дијахроном плану (Грковић-Мелџор 2007: 213). Овакав његов карактер огледа се на два нивоа – уводи разноврсне хипотаксичке конструкције (допунске, условне, намерне, последичне реченице), али и, као најнеутралнији везник, различите подтипове унутур једне класе зависних реченица (Алановић 2018: 100).

2.4.2. ЗАВИСНА КЛАУЗА : ЗА + АКУЗАТИВ. Као конкурентна синтаксичка форма зависној реченици у анализираном реченичном комплексу остварује се глаголска именица у акузативу блокирана предлогом *за* (нпр. *Било је касно за враћање*; *Немамо времена за размишљање* и сл.). Овај тип акузатива у литератури се одређује као семантичка допуна (Арсенијевић 2003: 133–186), тј. као експликативни акузатив у функцији „семантичке допуне (комплемента, експликатора)” (Антонић 2005: 209) глагола, именица, придева и прилога. У том смислу посматране клаузе крећу се ка допунским реченицама. Али, значење сврхе, циља денотирано, у конкурентном синтаксичком моделу, предлогом *за* (4. РМС) приближава их намерним реченицама.¹³

2.4.3. ЗАВИСНА КЛАУЗА : ИНФИНИТИВ. Јасно се очитују рестрикције када је реч о употреби инфинитива као конкурентне језичке форме – он може заменити *да*-клаузу само уз прилошке лексеме *касно* и *рано*. При томе, присутно је додатно ограничење. Не могу све зависне реченице уз дате прилоге бити супститутсане инфинитивом – овакву врсту трансформације омогућују обележје [имперсоналност+], уз имплицитно присуство уопштеног, анонимног агенса:

касно је сад *да се расиђравља* → касно је сад *расиђрављаћи*

још увек је рано *да се расиђравља* о повратку → Још увек је рано *расиђрављаћи* о повратку.

Инфинитив уз дате прилошке везе јесте у функцији интенционалне допуне, будући да акцију означену њиме одликује обавезност семантичке компоненте циљности, као и неоствареност, тј. неовремењеност (Алџановић – Ружић 2015: 126). Наведено сведочи о томе да се зависне клаузе из анализираног реченичног комплекса могу позиционирати на фазичну, нејасну границу између значења комплементизације и намере. Прецизније, могле би се означити као реченице које припадају допунско-интенционалној хипотакси.¹⁴

3. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ. Будући да је спроведена анализа вишеслојна, могу се извући закључци на неколико нивоа.

3.1. За предмет истраживања изабрани су реченични комплекси обједињени заједничком семантиком – испитују се реченични комплекси у којима се матричном реченицом означава укупни ситуациони оквир као предуслов за реализацију потенцијалне, намеравање радње. Ови комплекси нису значењски хомогена група, која се диференцира према значењу матричне клаузе. Обележје [Адекватност] у том је смислу релевантно јер оно јасно диференцира три групе примера и то на основу два момента: (1) присуство / одсуство адекватности и (2) њена ограниченост / неограниченост. То даље

¹³ Значење сврхе конструкције *за* + акузатив развијено је механизмом метафоре и „motivirano је ponajprije iskustvom да је оријентир циљ кретања трајектора који се креће тако да му се приближава стражњој страни” (Матовас 2017: 258).

¹⁴ У разговорном језику бележи се, мада по изузетку, супстандардна форма предлошког инфинитива: *рано је за чесићийаћи* и сл. Ова је форма изразитије маркирана компонентом финалности, јер је примарно значење конструкције *ЗА* + инфинитив значење циља или намере, које се даље транспонује у значењске оквире других семантичких поља (Алџановић – Дражић 2016: 24).

значи следеће. Прва класа обухвата сложене реченице с матричном реченицом маркираном као [АДЕКВАТНОСТ -] и [ОГРАНИЧЕНОСТ +] (нпр. *Касно је сад да бисмо о њојме разговарали*). Другу групу чине реченични комплекси с надређеном реченицом с обележјем [АДЕКВАТНОСТ -] и [ОГРАНИЧЕНОСТ -] – радња зависне реченице у датом тренутку неостварива је јер нису задовољени услови за њену реализацију, али се не имплицира дефинитивно искључивање те могућности (нпр. *Није сад њренуџак да било џиџа мењам; Треба ми мало времена да бих моџла да донесем неке закључке*). Трећа група примера стоји насупрот претходне две јер матрична реченица ових сложених реченица садржи обележје [АДЕКВАТНОСТ+], тј. означава се да су уклоњени претходно неповољни услови, неадекватна ситуација се изменила и планирана радња може бити остварена (нпр. *Владика Гриџорије смаџира да нема џреџрека да жена буде свеџиџено лице*).

3.2. Анализа на структурном, тј. лексичко-семантичком нивоу показала је одређене законитости које се тичу, с једне стране, (а) надређене, управне реченице и, с друге стране, (б) подређене, зависне клаузе.

(а) У вези са структурирањем матричне реченице као кључно се показује реализација лексема које денотирају ситуације, околности као основу за остварење радње означене зависном предикацијом. Ове лексичке јединице разврставају се у две групе – једну чине речи чије примарно значење упућује на ситуациони оквир (нпр. *околносџи, сџџуација*), а другу оне које, семантичким трансформацијама, овакву семантику развијају у секундарним значењима (нпр. *време, џренуџак, моменасџи, џросџор, рано, касно*). У вези с њиховом дистрибуцијом, донекле неочекивано, фреквентније су и ширег колокационог опсега оне из друге групе – именице темпоралне семантике. Функционално оне се налазе на позицији лексичког језгра предиката (нпр. *касно је* и сл.) или субјекта, граматичког (нпр. *сџекли су се услови*), тј. логичког (нпр. *неће биџи времена* и сл.).

(б) Најзаступљенији модел увођења зависне клаузе чини функционално-семантички недиференциран везник *да* (Волводић 2018: 457) и зависна радња у презенту. Циљно маркирани образац с везником *како* и зависном предикацијом у потенцијалу реализује се само по изузетку (потврђен је малим бројем примера).

3.3. Као конкурентна синтаксичка средства зависним клаузама у предметним реченичним комплексима, што се види на основу теста супституције, остварују се три форме (у неким случајевима рестриктивно – одређена се форма појављује само уз поједине типове управних предикација): (1) девербативне именице у акузативу с предлогом *за*, (2) инфинитив и (3) реченица уведена везником *како* и предикацијом у потенцијалу. Прва је форма двозначна јер је реч о експликативном (допунском) акузативу, али с финалном компонентом. Друге две форме фокусирају једно од два значења – инфинитив наглашава улогу допуне, а клауза овакве структурне конфигурације (*како + џоџенџијал*) истиче финалну, намерну значењску компоненту.

3.4. Коначно, на основу свега реченог, отвара се могућност да се анализирани зависне реченице прецизније лоцирају у хипотаксичком систему срп-

ског језика. С обзиром на функцију коју имају – везују се за управне глаголе, именице или прилоге као допуне, прецизније, експликатори су означене ситуационо-темпоралне (не)адекватности – сврставамо их у допунске клаузе. Значењска вредност ових реченица смешта их на границу са другачијим типом зависних реченица. Због компоненте финалности, јер увек исказују намеравану акцију агенса, приближавају се адвербијалним, намерним реченицама. Зависне реченице из анализираног реченичног комплекса, дакле, због своје двоструке природе, припадају допунско-интенционалној хипотакси.¹⁵

ИЗВОРИ

- СрпКорп: *Корпус савременог српског језика на Математичком факултету Универзитета у Београду* <<http://korpus.matf.bg.ac.rs.html>>
 РСМ: *Речник српскохрватског књижевног језика*. I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1971; IV–VI. Нови Сад: Матица српска, 1973–1976.
 PDRS: *Веб-корпус ПДРС 1.0* (2022), креиран у оквиру пројекта *Јавни дискурс у Републици Србији*. <<https://javnidiskurs.rs/web-korpus-serbian-web-corpus-pdrs-1-0/>>

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Алџановић, Јелена, Владислава Ружић. Циљни инфинитив у књижевном језику код Срба у 19. веку и данас. *Српски језик и његове норме (дијахроно-синхрони) план*. Лингвистичке свеске 10. Нови Сад: Филозофски факултет (2015): 124–143.
 Алановић, Миљивој. Реченице са допунском клаузом. Предраг Пипер, Миљивој Алановић, Слободан Павловић, Ивана Антонић, Марина Николић, Дојчил Војводић, Људмила Поповић, Срето Танасић, Биљана Марић. *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику* (ред. Предраг Пипер). Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 2018, 91–199.
 Антонић, Ивана. Синтакса и семантика падежа. Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременог српског језика. Простра реченица* (ред. Милка Ивић). Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005, 119–301.
 Арсенијевић, Нада. Акузатив с предлогом у савременом српском језику. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XLVI/1 (2003): 107–263; XLVI/2 (2003): 53–215.
 Бондарко, А. В. (отв. ред.). *Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Посевивность. Обусловленность*. Санкт Петербург: Наука, 1996.
 Војводић, Дојчил. Реченице са клаузама категоријалног комплекса условљености: узрочним, посљедичним, циљним, погодбеним, допусним. Предраг Пипер, Миљивој Алановић, Слободан Павловић, Ивана Антонић, Марина Николић, Дојчил Војводић, Људмила Поповић, Срето Танасић, Биљана Марић. *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику* (ред. Предраг Пипер). Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 2018, 433–491.

¹⁵ О сличности намерних (циљних) и изричних реченица говори Д. Војводић, објашњавајући је управо тиме што се чврсто везују за „(по правилу, лексички непотпуну, а синтаксичко-семантички несамосталну) упоришно-управну ријеч (представљену најчешће глаголима говорења, мишљења и осјећања, као и модалним глаголима и именским ријечима чије значење тражи допуну зависном клаузом)” (Војводић 2018: 457), што се на плану структуре очитује употребом недиференцираног везника *ga*.

- ВСЕВОЛОДОВА, М. В. *Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка*. Москва: Издательство Московского университета, 2000.
- ГРКОВИЋ-МЕЛДОР, Јасмина. *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2007.
- ЕВТЮХИН, Вячеслав. Группировка полей обусловленности: причина, условие, цель, следствие, уступка. А. В. Бондарко, Александр (отв. ред.). *Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Посессивность. Обусловленность*. Санкт Петербург: Наука, 1996, 138–213.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. Интенционалне конструкције у Доситејеу језику. *Зборник Майице српске за филологију и лингвистику* XXXII/2 (1989): 177–191.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. *Синтакса сложене реченице у српском језику*. Србиње: Рашка школа – Српско просвјетно и културно друштво, 1998.
- КЛАЈН, Иван. *Речник језичких недоумица*. Београд: Српска школска књига, 2004.
- МИЛОШЕВИЋ, Ксенија. Синтаксички поступци за исказивање концесивних релација у сложеној реченици у српскохрватском језику и семантичка структура која се при том остварује. *Научни састајанак слависта у Вукове дане* 15/1 (1986): 33–45.
- МУСТАЈОКИ, Арто. *Теория функционального синтаксиса*. Москва: Языки славянской культуры, 2006.
- НИКОЛИЋ, Марина. *Катјегорија сјтејена у српском језику – сложена реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2014.
- ПЕТРОВИЋ, Владислава. Парадигматика предикатских израза типа ‘време је’. *Научни састајанак слависта у Вукове дане* 28/2 (1999): 167–172.
- ПИПЕР, Предраг. Семантичке категорије у простој реченици: синтаксичка семантика. Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременога српског језика. Простја реченица* (ред. Милка Ивић). Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005, 575–981.
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. *Увод у фази лингвистику*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. *Фази лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2015.
- РУЖИЋ, Владислава. Допунске реченице у савременом српском језику (I). *Зборник Майице српске за филологију и лингвистику* XLIX/1 (2006a): 123–217.
- РУЖИЋ, Владислава. Допунске реченице у савременом српском језику (II). *Зборник Майице српске за филологију и лингвистику* XLIX/2 (2006b): 103–266.
- РУЖИЋ, Владислава. О финалним реченицама у српском језику. *Јужнословенски филолоџ* LXXVIII/2 (2022): 557–574.
- *
- AJDŽANOVIĆ, Jelena, Jasmina DRAŽIĆ. Sintaksičko-semantička analiza konstrukcije za + infinitiv i njene pragmatičke implikacije. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* XLI/1 (2016): 21–31.
- BONDARKO, Alexander. *Functional Grammar – A Field Approach*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins PC, 1991.
- IVIĆ, Milka. Problematika modalnih rečenica. *Otázky slovanské syntaxe* III (1973): 85–91.
- KLAJN, Ivan. *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika, 2005.
- KOVAČEVIĆ, Miloš. Necesitativno-finalne zavisnosložene rečenice u srpskohrvatskom jeziku. *Književnost i jezik* XXXVIII/3 (1991): 285–295.
- MATOVAC, Darko. *Prijedlozi u hrvatskome jeziku. Značenje, prostorni odnosi i konceptualizacija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2017.
- MUSIĆ, August. Rečenice s konjunkcijom DA u hrvatskom jeziku. *Rad JAZU* 142 (1900): 1–125.
- HARRIS, Martin. Concessive Clauses in English and Romance. John Haiman, Sandra Thompson (ur.). *Clause Combining in Grammar and Discourse, Typological Studies in Language* 18. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1988, 71–100.
- SCHMIDTKE-BODE, Karsten. *A Typology of Purpose Clauses*. Amsterdam: John Benjamins, 2009.
- VASIĆ, Vera. Kondicionalne klauze sa nekonsekutivnom apodozom. *Јужнословенски филолоџ* LVI/1/2 (2000): 177–185.

ZVEKIĆ-DUŠANOVIĆ, Dušanka. *Modalnost: motivaciona modalnost u srpskom i mađarskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2011.

Jelena Ajdžanović
Strahinja Stepanov

DA-CLAUSE AS AN EXPLICATOR
OF SITUATIONAL-TEMPORAL (IN)ADEQUACY

S u m m a r y

This paper examines a type of complex sentence with multiple semantic structure. The basis of this semantic structure is constituted, on the one hand, by the predication of the superordinate clause, which denotes the meaning of situational-temporal (in)adequacy/(un)timeliness, and on the other, by the predication in the subordinated dependent clause, which has the role of an explicator of this situational-temporal (in)adequacy/(un)timeliness. The superordinate clause, thus, expresses either a situation that does not have the characteristic of sufficient or adequate foundation/conditionality for the realization of an intended action and a previously set goal, or, conversely, a situation that proves to be adequate for the realization of an intended action and a previously set goal. The central part of the paper distinguishes three (sub)classes of this complex sentence type and presents the structural models within them in more detail: the first (sub)class includes complex sentences that denote the conclusive inadequacy of circumstances, and consequently the impossibility of realizing the intended action, previously set as a target activity; the second (sub)class consists of sentence complexes with a dependent clause whose predication (realization of that predication) is impossible at a given moment, but does not imply a definitive exclusion of its realization; and finally, the third (sub)class emphasizes – in the matrix sentence – the change of unfavorable (inadequate) circumstances, and removal of obstacles to the realization of planned actions or failure to achieve unfavorable circumstances for the realization of the planned action. After a multi-layered analysis, the most relevant conclusion turns out to be the twofold nature of this type of dependent clauses. Given that they are realized as complements to governing verbs, nouns and adverbs, and function as explicators of marked situational-temporal (in)adequacies, they are determined as complementary clauses. On the other hand, since they always denote the intended action of the agent, these sentences are close to adverbial intentional (purpose) clauses. Taking into account the above, it can be concluded that the dependent clause within the analyzed sentence complex belongs to the complementary-intentional hypotactic system.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
jelena.ajdzanovic@ff.uns.ac.rs
strahinja.stepanov@ff.uns.ac.rs

(Примљено: 9. јуна 2025;
прихваћено: 4. новембра 2025)